

DOKUMENT EAPN

Chudoba a nerovnosť v EÚ

November 2007

Vypracovala Pracovná skupina EAPN pre sociálnu inklúziu
v spolupráci s Hughom Frazerom

ÚVOD

Prečo dokument o chudobe a nerovnosti?

Napriek celkovému blahobytu Európskej Únie (EÚ) má chudoba v EÚ ešte stále pomerne vysokú úroveň. Chudoba ohrozuje takmer každého siedmeho obyvateľa. Čísla sú dokonca ešte vyššie pre niektoré skupiny, ako sú napr. deti a starší ľudia. Avšak zákonodarcovia alebo široká verejnosť často dobre nechápu rozsah a závažnosť uvedeného problému. V dôsledku toho sa nevyvíja patričný nátlak na jej odstránenie. Často je to iba kvôli presvedčeniu mnohých, že chudoba je niečo extrémne, čo ohrozuje samotnú existenciu ľudí a spája sa najmä s tzv. rozvojovými krajinami. V skutočnosti je ale chudoba v EÚ naozaj vážnym problémom, ktorý spôsobuje utrpenie v životoch mnohých ľudí. Ide o priame ohrozenie základných ľudských práv, obmedzenie príležitostí naplno rozvíjať vlastný potenciál, spôsobuje vysoké náklady pre spoločnosť a bráni udržateľnému hospodárskemu rastu. Chudoba taktiež odráža zlyhanie systému pri prerozdeľovaní zdrojov a príležitostí spravodlivým a nestranným spôsobom. Tie vedú k zakoreneným nerovnostiam, a tým aj k protikladu nadmerného bohatstva sústredeného v rukách niekoľkých, zatiaľ čo iní sú nútení viesť obmedzený a marginalizovaný život napriek tomu, že žijú v hospodársky bohatej oblasti.

Diskusia o chudobe v EÚ sa často úzko spája so „**sociálnym vylúčením**“. Pojem sociálne vylúčenie sa používa na zdôraznenie procesov, ktoré vytlačujú ľudí na okraj spoločnosti, obmedzujú ich prístup k zdrojom a príležitostiam, redukovujú ich participáciu na bežnom sociálnom a kultúrnom živote a zanechávajú v nich pocity marginalizácie, bezmocnosti a diskriminácie. Ďalší pojem, ktorý sa spája s chudobou je „**zraniteľnosť**“. Ľudia sa nachádzajú v zraniteľnej situácii, ak je ich osobné blaho ohrozené, pretože im chýbajú dostatočné zdroje, ďalej ak sú ohrození zariadením, chorobami, sú znevýhodňovaní vo vzdelávaní, ich bývanie je na nepostačujúcej úrovni a žijú v nevhodnom prostredí. Ide o dôležité, vzájomne prepojené koncepty. Avšak nie všetci ľudia, ktorí sú sociálne vylúčení alebo zraniteľní, sú chudobní, a preto sa EAPN v tomto dokumente chce zamerať na špecifickú dimenziu **chudoby**.

Čo sa dozviete v predloženom dokumente

Úlohou tohto dokumentu je poskytnúť zrozumiteľný úvod k diskusii o chudobe. Zameriava sa predovšetkým na súčasné perspektívy **podstaty a rozsahu** chudoby, jej **príčiny a spojitost' s nerovnosťou**. Vysvetľuje, ako sa v súčasnosti chudoba vníma a meria v EÚ a upozorňuje na niektoré nedostatky týchto prístupov. Tento dokument je prvým z nástrojov EAPN o chudobe, ktorého cieľom je zviditeľniť chudobu, pochopiť ju a konať v tejto otázke v rámci kampane EAPN na rok 2010, ktorý je Európskym rokom boja proti chudobe.

CHUDOBA

Čo je chudoba?

Jedným z problémov diskusií o chudobe je objasniť jej význam a formulovať definície. V rámci súčasnej debaty na úrovni EÚ sa chudoba vo všeobecnosti delí na dva druhy, absolútnu alebo extrémnu chudobu a relatívnu chudobu.

Absolútna a relatívna chudoba

Absolútna alebo extrémna chudoba je stav, keď ľuďom chýbajú základné potreby na prežitie. Napríklad môžu hladovať, mať nedostatok čistej vody, nemajú riadne bývanie, postačujúce oblečenie alebo lieky a zápasia o prežitie. Tento stav je najbežnejší v tzv. rozvojových krajinách, ale aj niektorí ľudia v EÚ, napríklad bezdomovci alebo Rómovia v niektorých osadách, ešte stále zažívajú tento druh extrémnej chudoby.

Organizácia spojených národov zameriava svoje úsilie na odstránenie absolútnej alebo extrémnej chudoby. Prvým cieľom Miléniových rozvojových cieľov Spojených národov je *odstrániť extrémnu chudobu a hlad*. Odstránenie extrémnej chudoby vyúsťuje do zámeru *znižiť na polovicu podiel ľudí s príjmom nižším ako jeden dolár na deň*. Avšak chudoba vo väčšine krajín EÚ je spravidla vnímaná ako relatívna chudoba.

Relatívna chudoba je stav, keď príjem a spôsob života niektorých ľudí je oveľa horší, než priemerná životná úroveň v krajine alebo regióne, v ktorom žijú, takže musia zápasiť, aby viedli normálny život a mohli sa zúčastňovať na bežných ekonomických, sociálnych a kultúrnych aktivitách. Líši sa od krajiny ku krajine v závislosti od životnej úrovne väčšiny. Hoci relatívna chudoba nie je taká extrémna ako absolútna chudoba, ešte stále je veľmi závažná a škodlivá.

Proces sociálneho začleňovania (sociálnej inklúzie) v Európskej únii pracuje s nasledovnou definíciou relatívnej chudoby (Rámček 1).

Rámček 1

Čo je relatívna chudoba?

Ľudia žijú v chudobe, ak sú ich príjem a zdroje také nedostatočné, že im znemožňujú dosiahnuť životnú úroveň považovanú za prijateľnú v spoločnosti, v ktorej žijú. Kvôli chudobe môžu zažívať mnohonásobné znevýhodnenie cez nezamestnanosť, nízky príjem, zlé bývanie, nedostatočnú zdravotnú starostlivosť a prekážky k celoživotnému vzdelávaniu, kultúre, športu a rekreácii. Často sú prehlíadaní, marginalizovaní a vylučovaní z účasti na aktivitách (ekonomických, sociálnych a kultúrnych), ktoré sú štandardom pre iných ľudí a ich prístup k základným právam môže byť obmedzený.

Európska komisia, Spoločná správa o sociálnej inklúzii 2004

Realita o chudobe

Tieto „oficiálne“ definície však často nedostatočne zachytávajú realitu každodenného zápasu o prežitie v chudobe. Pre lepšie pochopenie je nevyhnutné opýtať sa ľudí, ktorí zažívajú chudobu, čo pre nich znamená a priamo ich zapojiť do identifikovania a realizácie riešení. EAPN sa zaviazala, že zabezpečí, aby hlasy ľudí žijúcich v chudobe boli vypočuté pri opisovaní a definovaní chudoby (pozri rámček 2) a že bude podporovať ich aktívnu účasť na príprave, implementácii a monitoringu politík a programov na jej odstránenie.

Rámček 2

Čo znamená chudoba? – Čo si myslia ľudia žijúci v chudobe?

Nedostatok základných potrieb

„Môžem si dovoliť len lacné jedlo; ovocie a zelenina pre deti sú príliš drahé; ryby sú nedostupné; „zdravá strava“ je pre mňa príliš drahá.“

„Problémom nie je, že by sa nám občas minuli peniaze. Skutočným problémom je, že po celý život žijeme týmto spôsobom a aj naše deti tak vyrastajú.“

„V Španielsku sú ubytovne pre turistov prázdne mimo sezóny. Na druhej strane je tu veľa bezdomovcov, ktorí nemajú strechu nad hlavou. Ako máme vysvetliť túto nespravodlivosť našim deťom?“

„Nemôžem si dať opraviť pokazený televízor.“

Izolácia

„Stratil som priateľov, pretože sa nemôžem zúčastňovať na ich aktivitách; dokonca aj účasť v svojpomocných skupinách si vyžaduje peniaze a čas; nemám dosť peňazí a času, aby som sa zúčastňoval na diskusiách.“

„Nemôžem si dovoliť noviny; knihy, obzvlášť odborná literatúra je príliš drahá.“

Byrokracia a nedostatok informácií

„Systém je príliš komplikovaný, neviem, kde čo vybaviť.“

„Spával som v kartónových škatuliach. Mohol som si vybrať – umrieť na ulici alebo vziať život do vlastných rúk. Išiel som na odbor sociálnych služieb, aby mi pomohli nájsť ubytovanie. Čelil som obrovskej byrokracii. Niekoľkokrát som im musel rozpovedať svoj príbeh, zakaždým odznovu a trvalo to roky, kým som získal bývanie.“

„Vždy, keď opisujem svoj život štátnym úradníkom, veľmi so mnou súcitia, avšak pravidlá im znemožňujú poskytnúť mi účinnú pomoc.“

Nedostatok rešpektu a nedostatok nádeje

„Spôsob, akým sa ľudia na vás dívajú, je ponižujúci. Nepovažujú vás za ľudskú bytosť.“

„Niekedý máte pocit, že zvieratá sú chránené lepšie, pretože ak zbijete psa, tak vás odsúdia a možno zavrú do väzenia, zatiaľ čo ak zbijete človeka, nie som si istý, či vás za to vždy potrestajú ... mám pocit, že psov si vážia viac a zaobchádzajú s nimi lepšie než s cigáňmi.“

„Nevšimol som si žiaden pokrok už celé roky. Nemám žiadnu budúcnosť.“

„Cítim sa tak trochu ako Don Quijote. Občas zápasím s veternými mlynmi, pričom nemám žiadnu nádej.“

Nedostatok slušnej práce

„Nemám prácu a ani bývanie. Ako si môžem usporiadať život, keď nemám prácu?“

„Musím sa vám priznať, že pracujem načierno, ale nie kvôli tomu, že si myslím, že je to správne. Plne si uvedomujem dôsledky, avšak toto je jediná možnosť, ako získať prácu.“

Strach o vlastné deti

„Nemôžem pozvať priateľov mojich detí k nám, pretože náš domov je taký malý. Takže následne nikto nepozýva moje deti. Tak sa tiež stávajú vylúčené. Sme nútení viesť izolovaný život.“

„Moje deti sa cez prázdniny nemôžu ísť lyžovať alebo sa zúčastniť týždenného jazykového pobytu v zahraničí. Celoživotné vzdelávanie je pre mňa nedostupné. Nemôžem si dovoliť kultúrne aktivity.“

„Moje deti zdedia moju chudobu.“

Hlasy ľudí, ktorí sa zúčastnili 6. Európskeho stretnutia ľudí žijúcich v chudobe, zorganizovaného pod záštitou Rakúskeho predsedníctva EÚ v roku 2006.

Každodenný zápas

Realita chudoby v EÚ predstavuje každodenný zápas o prežitie, ktorý môže mať nepriaznivý vplyv na vaše zdravie a duševné blaho a spôsobovať napätie vo vašich osobných vzťahoch.

Život v chudobe môže znamenať:

- dostať sa do izolácie od rodiny a priateľov;
- stratiť nádej a cítiť sa bezmocným a vylúčeným, nemať takmer žiadnu kontrolu nad rozhodnutiami, ktoré ovplyvňujú váš každodenný život;
- mať nedostatok informácií o dostupnej podpore a službách;
- čeliť ťažkostiam pri uspokojovaní základných potrieb a pri prístupe k slušnému bývaniu, zdravotným službám a vzdelávaniu a možnostiam celoživotného vzdelávania;
- žiť v nebezpečnej štvrti s vysokou mierou kriminality a zločinu, so zlými environmentálnymi podmienkami alebo v odľahlej a izolovanej vidieckej oblasti;

- *zaoberať sa bez základných potrieb, pretože si nemôžete dovoliť nevyhnutné služby ako voda, teplo a elektrina, alebo si kúpiť zdravé potraviny, nové oblečenie, či používať verejnú dopravu;*
- *nemôcť si dovoliť kúpiť lieky alebo ísť k zubárovi;*
- *žiť zo dňa na deň bez úspor alebo rezerv pre obdobie krízy, ako napríklad strata zamestnania alebo choroba, a tým sa zadlžovať;*
- *byť vykorisťovaný a nútený robiť veci mimo zákon;*
- *zažívať rasizmus a diskrimináciu;*
- *nemôcť sa zúčastňovať bežného spoločenského a rekreačného života, ako napríklad ísť do baru alebo do kina alebo na športové podujatia, či navštíviť priateľov alebo kúpiť narodeninové darčeky pre rodinných príslušníkov.¹*

Realita chudoby v EÚ je taká, že zasahuje mnohé aspekty života ľudí a obmedzuje ich prístup k základným právam. Takíto ľudia často čelia množstvu rozličných znevýhodnení, ktoré sa kombinujú, navzájom zosilňujú a uväzňujú ich v chudobe. Chudoba obmedzuje šance ľudí naplno rozvíjať svoj potenciál. Napríklad deti vyrastajúce v chudobe sú náchylnejšie na choroby, dosahujú horšie výsledky v škole a stáva sa z nich ďalšia generácia dospelých ohrozená nezamestnanosťou a dlhodobou chudobou.

Rámček 3

Vybrané kľúčové otázky

➤ **Prečo sa EÚ menej zameriava na absolútnu chudobu?**

Absolútna chudoba je často považovaná za menší problém v členských štátoch EÚ, než v tzv. rozvojových krajinách. Je to tak z dvoch dôvodov. Po prvé, výzvou pre EÚ je usilovať sa zabezpečiť, aby celá populácia mala prospech z vysokej priemernej prosperity a nedosahovala len základnú životnú úroveň, ktorá je často cieľom v menej rozvinutých častiach sveta. Je však evidentné, že to nezohľadňuje realitu extrémnej chudoby, ktorá postihuje špecifické skupiny obyvateľstva v niektorých nových členských štátoch, napr. Rómov. Po druhé, to, čo považujeme za minimálnu prijateľnú životnú úroveň závisí vo veľkej miere od všeobecnej úrovne sociálneho a hospodárskeho rozvoja. Existuje riziko, že (spoločne) stanovená minimálna životná úroveň nevyhnutná na prežitie by v bohatšej krajine nepostačovala na účasť na bežných sociálnych, rekreačných a kultúrnych aktivitách. To je v rozpore s princípmi rovnosti a sociálnej solidarity.

➤ **Problém pri porovnávaní úrovni relatívnej chudoby**

Porovnávanie úrovni relatívnej chudoby medzi rozličnými krajinami dostatočne nezohľadňuje rozdiely v životnej úrovni. V skutočnosti je to skôr miera nerovnosti. Napríklad osoba, ktorá je relatívne chudobná v bohatej krajine zvyčajne trpí **menšou** materiálnou depriváciou, než osoba žijúca v krajine s celkovo nízkou životnou úrovňou. Chudoba v týchto krajinách môže byť **extrémnejšia** – pravdepodobne vám budú chýbať základné potreby a o prežitie treba niekedy aj zápasiť, ale pretože priemerná životná úroveň je v chudobných krajinách nižšia, môže tu byť menej relatívnej chudoby, t.j. menší rozdiel medzi „chudobnými“ a životnou úrovňou ostatných. To môže viesť k nepochopeniu rozsahu chudoby a k riziku podcenenia závažnosti chudoby u niektorých skupín, obzvlášť v niektorých nových členských krajinách. Pochopiteľne, najhoršia situácia je v tých krajinách

¹ Pre lepšie pochopenie reality chudoby si pozrite Správy z každoročných Európskych stretnutí ľudí žijúcich v chudobe na webovej stránke EAPN.

EÚ, ktoré majú nízku celkovú životnú úroveň a zároveň vysokú úroveň relatívnej chudoby. S cieľom zohľadniť rozdielnu hospodársku situáciu v rozličných členských krajinách sa pri schvaľovaní zoznamu spoločne odsúhlasených ukazovateľov sociálnej inklúzie Európskou radou v Laekene v roku 2001 zdôraznilo, že **hodnota** prahu rizika chudoby by sa vždy mala spájať s ukazovateľmi tých, ktorí sú ohrození chudobou, t.j. čo to znamená z monetárneho hľadiska (kúpna sila v eurách).

Ako sa meria chudoba

Život pod hranicou chudoby

V rámci EÚ sa chudoba zvyčajne meria pomocou **hraníc relatívnej (príjmovej) chudoby**. Zahŕňa vypočítanie stredného príjmu alebo mediánu ekvivalentného² príjmu domácnosti v krajine.³ Následne stanovená hranica chudoby potom predstavuje určité percento z tohto stredného príjmu/mediánu. Vo všeobecnosti sa tieto hranice chudoby stanovujú v rozpätí 40 – 70 % príjmu domácností. Podiel ľudí, ktorí nedosahujú takto stanovenú hranicu vyjadruje mieru rizika chudoby, avšak mieru rizika možno analyzovať aj podľa veku, pohlavia, druhu domácnosti a stavu zamestnania, aby sme získali podrobnejší obraz o tých, ktorí sú najviac ohrození. Znamená to, že môžeme preskúmať konkrétnu situáciu špecifických skupín, ako sú deti, starší ľudia, alebo nezamestnaní. Ľudia v EÚ, ktorí nedosahujú 60 % mediánu príjmu sa nachádzajú „**v riziku chudoby**“.

Jedným z nedostatkov hranice relatívnej (príjmovej) chudoby je, že voľba hraničného bodu predstavuje pomerne svojvoľný proces. Vyjadruje, aký podiel ľudí je chudobných, avšak dostatočne nezohľadňuje iné faktory, ktoré ovplyvňujú pomery ľudí, napríklad kde presne sa nachádzajú pod prahom chudoby alebo ako dlho sú chudobní.

Meranie **priepasti chudoby** (*poverty gap*) môže pomôcť pri určení toho, akí chudobní sú v skutočnosti ľudia nachádzajúci sa pod prahom chudoby, teda stanoviť **intenzitu** chudoby. Priepasť chudoby meria vzdialenosť medzi príjmom (mediánom ekvivalentného príjmu) ľudí žijúcich pod prahom chudoby a hodnotou tohto prahu chudoby vzhľadom na kúpnu silu.

Dĺžka obdobia života v chudobe

Vo všeobecnosti ľudia, ktorí žijú pod hranicou „rizika chudoby“ niekoľko rokov, sa pravdepodobne nachádzajú v extrémnejšej situácii než tí, ktorí sú v takejto situácii len krátky čas. Preto je taktiež dôležité merať, ako dlho ľudia žijú v chudobe, t.j. **trvanie** chudoby. Avšak v súčasnosti na úrovni EÚ a ani v mnohých krajinách neexistujú údaje, ktoré by pokrývali niekoľko po sebe nasledujúcich rokov. Táto skutočnosť obmedzuje možnosť

² Príjem domácností je „ekvivalentný“ aby zohľadnil líšiace sa potreby domácností rozličnej veľkosti a štruktúry, aby lepšie odrážal životnú úroveň domácností. Medián ekvivalentného príjmu je potom definovaný ako celkový disponibilný príjem domácnosti delený jej „ekvivalentnou veľkosťou“, čím sa berie do úvahy veľkosť a zloženie domácnosti, pričom je tento príjem priradený každému členovi domácnosti (vrátane detí). Napríklad ekvivalentná škála OECD priraduje hodnotu 1 prvému dospelému členovi domácnosti, každému ďalšiemu dospelému 0,5 a každému dieťaťu do 14 rokov 0,3.

³ Príjem domácnosti sú disponibilné peniaze v rámci domácnosti, ktoré berú do úvahy počet dospelých a detí. Medián je stredná hodnota príjmu od najnižšieho po najvyšší príjem.

merať, kto sa nachádza dlhobojšie pod hranicou relatívnej (príjmovej) chudoby, a teda pravdepodobne v horšej situácii.

Chudoba sa netýka iba príjmu

Meranie len relatívnej príjmovej chudoby zachytáva iba časť obrazu a plne neopisuje komplexnosť chudoby. Taktiež je dôležité merať iné aspekty, ktoré zachytávajú mnohodomenzionálnu podstatu chudoby. Tieto aspekty zahŕňajú mieru zadĺženia, mieru nezamestnanosti, rozsah ohrozenia zdravia alebo znevýhodnenia vo vzdelávaní, počet ľudí žijúcich v neprimeraných bytových a zlých environmentálnych podmienkach a mieru nedostatočného prístupu k verejným službám. Väčšina sietí EAPN sa domnieva, že v rámci európskeho procesu Otvorenej metódy koordinácie v oblasti sociálnej inklúzie je potrebné vykonať viac práce, aby sme zachytili rozmanitú realitu chudoby z perspektívy ľudí, ktorí sú ňou sužovaní.

Sociálne dávky výrazne znižujú chudobu

Keď meriame chudobu, je zaujímavé skúmať úroveň chudoby pred a po transferoch príjmu prostredníctvom systému sociálneho zabezpečenia krajiny, pretože to nám naznačí efektívnosť systému redistribúcie v krajine. V členských štátoch EÚ by miera rizika chudoby bola značne vyššia, než je v skutočnosti, keby v nich neexistovali sociálne transfery. V najštedrejších a najefektívnejších systémoch znižujú sociálne transfery mieru chudoby o 50 % alebo o viac, zatiaľ čo v najmenej efektívnych sa táto miera znižuje len o 20 % alebo menej.

Meranie deprivácie

Ukazovatele deprivácie sú ďalším dôležitým prístupom pri meraní relatívnej chudoby. Predstavujú pokus prekonať koncept peňažných ukazovateľov a lepšie zohľadniť skutočnú životnú úroveň ľudí. V podstate tento prístup zahŕňa identifikovanie tovarov alebo aktivít, ktoré predstavujú základné potreby v danej krajine. Môže ísť o záležitosti, ako napr. mať nové oblečenie alebo oblečenie zo second-handu, vhodnú obuv, každé dva dni mäso alebo rybu, primerané kúrenie, televízor, môcť ísť do baru alebo si vyjsť s priateľmi raz týždenne, každý rok ísť na dovolenku atď. V niektorých krajinách sa chudoba meria kombinovaním hranice relatívnej chudoby a ukazovateľov deprivácie.

Iné metódy

Iné spôsoby merania chudoby zahŕňajú:

- **prístup rozpočtového štandardu** – tu sa chudoba vypočíta na základe nákladov špecifického koša tovarov a služieb (t.j. pokrytie vecí ako jedlo, oblečenie, osobná starostlivosť, náklady súvisiace so zdravotnou starostlivosťou, domáce potreby a služby, náklady na vzdelávanie, bývanie, dopravu, palivá, atď.), ktoré odborníci alebo spoločnosť vo všeobecnosti považujú za základnú životnú úroveň;
- **metóda pomeru potravín** – tu sa chudobní odlišujú od nechudobných na základe toho, koľko z príjmu minú na základné potreby ako potraviny, oblečenie a prístrešie –

výskum vo všeobecnosti dokázal, že ľudia s nízkym príjmom musia míňať väčšiu časť príjmu na základné potreby, pričom im nezostane takmer nič, aby mohli participovať na bežných sociálnych, rekreačných a kultúrnych aktivitách.

- **index chudoby Organizácie spojených národov** kombinuje kritériá ako priemerná dĺžka života, gramotnosť, dlhodobá nezamestnanosť a relatívny príjem do jediného komplexného kritéria. Viac sa dozviete na <http://hdr.undp.org/hdr2006/statistics/indices/default.cfm>
- **štúdia UNICEF o životnom blahu detí**, ktorá prechádza od príjmovej chudoby a kombinuje nasledovné ukazovatele: materiálny blahobyť, zdravie a bezpečnosť, dobré podmienky pre vzdelávanie, rodinné vzťahy a vzťahy s rovesníkmi, správanie a riziká a subjektívny blahobyť. Viac na http://www.unicef-irc.org/publications/pdf/rc7_eng.pdf

Rámček 4

Vybrané kľúčové otázky

- Používaním ekvivalentného príjmu domácností sa vystavujeme nebezpečenstvu, že **nedostatočne zobrazíme situáciu žien alebo závislých dospelých** v domácnosti, pretože sa predpokladá, že príjem sa v rámci domácnosti rozdeľuje rovnako, t.j. že každý partner v rodine má prístup k rovnakej sume peňazí. To často zakrýva nižší príjem žien. Situácia je ešte vážnejšia, ak majú priamu zodpovednosť za výdavky na deti alebo iné závislé osoby.
- Súhrnné národné a európske údaje o relatívnej príjmovej chudobe (hranica rizika chudoby) neidentifikujú niektoré kľúčové **skupiny vystavené vysokému riziku**, ako ľudia žijúci v ústavoch, bezdomovci a iné ťažko dosiahnuteľné skupiny ako ľudia inej farbi pleti a príslušníci menšín alebo migranti a uchádzači o azyl. Preto si tieto skupiny vyžadujú pozornejší prieskum.
- Problém pri ukazovateľoch relatívnej deprivácie na európskej úrovni spočíva v tom, že **základné potreby sa líšia od krajiny ku krajine** v závislosti od celkovej úrovne bohatstva. To, čo považujeme za základné potreby sa taktiež mení, keď krajiny bohatnú. Iné faktory ako klíma alebo kultúrne a sociálne modely môžu mať vplyv na to, čo je považované za základné potreby v jednotlivých krajinách, vidieckych či mestských oblastiach. Napríklad mať teplý kabát môže byť nevyhnutnosťou v jednej krajine, ale nie v druhej. Preto je náročné porovnávať krajiny na základe ukazovateľov deprivácie.

Kľúčové fakty a trendy

Obraz chudoby v rámci EÚ

Podľa údajov z roku 2005 je 16 % obyvateľov EÚ – čiže asi 78 miliónov ľudí – vystavených riziku chudoby.⁴ Avšak medzi členskými štátmi existujú obrovské rozdiely: napríklad 9 až

⁴ Tieto čísla pochádzajú zo *Spoločnej správy o sociálnej ochrane a sociálnej inklúzii: Podporný dokument, 2007*, Európska komisia. Viac sa dočítate na: http://ec.europa.eu/employment_social/social_inclusion/docs/2007/joint_report/sec_2007_329_en.pdf

12 % populácie je ohrozených vo Švédsku, Českej republike, Holandsku, Dánsku, Rakúsku, Slovinsku a Fínsku, pričom 20 % alebo viac je ohrozených v Litve, Poľsku, Írsku, Grécku, Španielsku a Portugalsku.

Deti (0 – 17 rokov) vykazujú obzvlášť vysokú mieru chudoby, až 19 %. Domácnosti s jedným dospelým a tie so závislými deťmi majú najvyššie riziko chudoby. Pre osamelých rodičov s jedným závislým dieťaťom predstavuje riziko 33 %. Ostatné vysoko rizikové vekové skupiny sú mladí ľudia (18 – 24 rokov) s 18 % a starší ľudia (nad 65 rokov) s 19 %, pričom staršie ženy sú vystavené oveľa vyššiemu riziku než muži (21 % v porovnaní so 16 %). Ako už bolo zdôraznené, tieto čísla nezahŕňajú niektoré skupiny z najextrémnejších pomerov – niektoré menšiny, obzvlášť Rómovia, prisťahovalci, nelegálni migranti, bezdomovci, ľudia žijúci v alebo odchádzajúci z ústavov, atď.

Vo väčšine, avšak nie vo všetkých členských štátoch, kde chudoba postihuje veľkú časť populácie, má taktiež tendenciu byť závažnejšia. Hĺbka alebo vážnosť chudoby (t.j. ako nízko pod prahom rizika chudoby je priemerný príjem ľudí vystavených riziku chudoby) pre EÚ ako celok (2005) je 23 %, avšak pohybuje sa od 14 % vo Fínsku až po 30 % v Poľsku.

Nezamestnanosť je kľúčovým faktorom pre ľudí vystavených riziku chudoby. Štyridsať percent nezamestnaných je vystavených riziku chudoby v porovnaní s 8 % pracujúcich, 17 % dôchodcov a 23 % ľudí, ktorí nie sú ekonomicky aktívni. Na druhej strane, ak zväžeme celkové rozdelenie ľudí nad 18 rokov, ktorí sú vystavení riziku chudoby, väčšina z nich buď pracuje (28 %), je na dôchodku (27 %) alebo sú inak neaktívni (29 %), než v skutočnosti nezamestnaní (15 %). Miera rizika chudoby pracujúcich je v EÚ 8 %. Hoci zamestnanie predstavuje kľúčovú cestu, ako sa dostať z chudoby, nie všetky zamestnania sú dostatočne platené, aby dostali ohrozených ľudí z chudoby.

Je chudoba na ústupe?

Vzhľadom na záväzok EÚ odstrániť chudobu do roku 2010, sa veľa ľudí pýta, či chudoba klesá. Avšak súčasné údaje neposkytujú veľmi presné informácie o nedávnych trendoch týkajúcich sa dĺžky chudoby. Posledné porovnateľné údaje za EÚ (2005) sú založené na novom zdroji dát, na tzv. EU SILC, ktorý z technických dôvodov nie je priamo porovnateľný s predchádzajúcimi prieskumami. Avšak súčasné celkové percento ľudí vystavených riziku chudoby (16 %) sa veľmi nelíši od údajov pre staršie členské štáty za predchádzajúce desaťročie (17 % – 1995; 16 % – 1997; 15 % – 1999; 15 % – 2001) alebo pre EÚ ako celok (15 % – 2002). Je teda logické predpokladať, že v rámci EÚ ako celku úroveň chudoby zostala pomerne konštantná, hoci v niektorých krajinách mohlo dôjsť k výrazným zmenám, najmä v zložení chudoby, t.j. ktoré skupiny sú chudobné.

Rámček 5

Vybrané kľúčové otázky a problémy

➤ **Skutočná hodnota prahu chudoby**

Súčasnú metódu merania chudoby môžu zakrývať výrazné rozdiely v úrovni skutočnej deprivácie medzi členskými štátmi, pokiaľ sa neberie do úvahy skutočná hodnota prahu chudoby. Podľa toho, koľko peňazí má niekto na prežitie zistíme, či sa nachádza na hranici chudoby v rozdielnych krajinách (prah rizika chudoby). Rozdiely, najmä medzi starými a novými členskými štátmi, môžu byť nesmierne. Napríklad osamelá osoba na hranici chudoby v Rumunsku dostáva iba 558 eur ročne v porovnaní so 17 087 eurami v Luxembursku. Osamelí ľudia v Rumunsku, ktorí čelia riziku chudoby žijú z **menej než dvoch eur** denne, v Bulharsku, Lotyšsku a Litve žijú zo sumy menej než štyri eurá denne.

NEROVNOSŤ

Čo je nerovnosť?

Na rozdiel od chudoby, ktorá súvisí so situáciou ľudí na spodných priečkach spoločnosti, nerovnosť znázorňuje distribúciu zdrojov v rámci celej spoločnosti. To nám ponúka obraz o rozdieloch medzi priemerným príjmom a medzi zárobkom chudobných a bohatých a poukazuje na to, ako dobre členské štáty prerozdeľujú alebo zdieľajú príjmy, ktoré vyprodukurujú.

Údaje o nerovnosti sú podstatné, ak skúmame chudobu, pretože celková distribúcia zdrojov v krajine ovplyvňuje rozsah a hĺbku chudoby. Je to obzvlášť dôležité, keď sa diskusia na úrovni EÚ zameriava všeobecne na relatívnu chudobu a keď sa úroveň chudoby prepočítava vzhľadom na priemerný príjem. Vo všeobecnosti krajiny s vysokou mierou nerovnosti budú mať pravdepodobne aj vysokú mieru chudoby a tie s nižšou mierou nerovnosti budú mať pravdepodobne nižšiu mieru chudoby. To dokazuje, že problém chudoby je v podstate spojený s otázkou distribúcie a redistribúcie zdrojov v krajine.

Ako sa meria

Príjmová nerovnosť v EÚ sa zvyčajne meria dvomi spôsobmi: pomerom S80/S20 a koeficientom Gini. Porozumieť obidvom spôsobom merania môže byť náročné. Zároveň sa oba vyznačujú určitými základnými nedostatkami pri zachytení presného obrazu nerovnosti.

Pomer S80/S20 je pomer celkového príjmu 20 % populácie krajiny s najvyššími príjmami k príjmu 20 % populácie krajiny s najnižším príjmom. Čím vyšší je daný pomer, tým väčšia je nerovnosť.

Gini koeficient je spôsob merania nerovnosti distribúcie príjmov v krajine. Zohľadňuje celkovú distribúciu príjmov, zatiaľ čo pomer S80/S20 skúma len vrchol a spodok. Je to technický vzorec, ktorý identifikuje vzťah medzi kumulatívnym podielom populácie zoradenej podľa úrovne príjmu a kumulatívnym podielom celkovej sumy, ktorú dostávajú. V prípade dokonalej rovnosti (t.j. ak by každá osoba poberala rovnaký príjem), by tento koeficient bol

0 %. Keby bol celý národný dôchodok v rukách jedinej osoby, potom by tento koeficient predstavoval 100 %. Čím je koeficient vyšší, tým väčšia je nerovnosť rozdelenia príjmov v krajine. Viac o technických aspektoch Gini koeficientu sa môžete dozvedieť na Wikipédii: http://en.wikipedia.org/wiki/Gini_coefficient.

Rámček 6

Vybrané kľúčové otázky

Chudobu a bohatstvo musíme skúmať spoločne. V EÚ sa nerovnosť skúma na základe distribúcie príjmu. Avšak to je len časť obrazu. Ďalším kľúčovým prvkom pri nerovnosti je skúmanie bohatstva: odkiaľ pochádza, kto ho vlastní a ako ho spoločnosť prerozdeľuje. Dôležitá je miera, v akej ľudia *vlastnia* kapitál a aktíva rôzneho druhu – napríklad majetok, akcie a investície. Avšak v Európe je nedostatok porovnateľných údajov o vlastníctve kapitálu a aktív. Na základe distribúcie príjmu žiaľ získame len časť obrazu, čo môže viesť k výraznému podceneniu nerovnosti v niektorých členských štátoch.

Kľúčové fakty a trendy

V rámci EÚ existuje značná rôznorodosť v stupni príjmovej nerovnosti, ktorá sa meria ako podiel príjmu 20 % najbohatších k príjmu 20 % najchudobnejších. Podiel pre EÚ25 ako celok predstavuje 4,9 (2005), ale toto číslo sa pohybuje od 3,3 až do 8,2. Švédsko, Slovinsko, Česká republika, Dánsko, Fínsko, Rakúsko a Luxembursko majú najnižšiu nerovnosť v rozpätí od 3,3 do 3,8, zatiaľ čo najvyššiu nerovnosť môžeme nájsť v Poľsku, Lotyšsku, Litve a Portugalsku v rozpätí od 6,6 do 8,2. Od roku 2000 dochádza k neustálemu nárastu nerovnosti, vtedy tento podiel v EÚ predstavoval 4,5.

Koeficient Gini vykazuje podobné hodnotenie ako pomer S80/S20. Celkové číslo pre EÚ predstavuje 31 (2005), čo predstavuje nárast z hodnoty 29 v roku 2000. Najnižšia nerovnosť je v Dánsku, Slovinsku, Maďarsku, Švédsku, Rakúsku a Fínsku (23 až 26) a najvyššia je v Portugalsku (41), Lotyšsku, Litve a Poľsku (36).

PRÍČINY CHUDOBY A NEROVNOSTI

Niektorí ľudia sa domnievajú, že v bohatom regióne ako je EÚ, nemôže byť nikto chudobný, alebo ak aj je, musí to byť dôsledok osobného zlyhania alebo problémov. Avšak v skutočnosti to tak nie je. **Celková pretrvávajúca vysoká úroveň chudoby v EÚ naznačuje, že chudoba je v prvom rade dôsledok usporiadania spoločnosti a rozmiestnenia zdrojov**, či sa jedná o finančné alebo iné zdroje, ako prístup k bývaniu, zdravotným a sociálnym službám, vzdelaniu a iným ekonomickým, sociálnym a kultúrnym aktivitám. Skutočnosť, že v rozličných členských štátoch sa úroveň chudoby výrazne líši, jasne demonštruje, že rozdielne prístupy k prideleniu zdrojov a príležitostí vedú k rozdielnym výsledkom. **Spoločnosti s najnižšou mierou nerovnosti v Európe majú zvyčajne najnižšiu mieru chudoby.** Je to primárne tým, že tieto vlády sa rozhodli uprednostniť zaistenie primeraného minimálneho príjmu a dobrého prístupu k službám prostredníctvom systému sociálnej ochrany a garantovaním výšky minimálnej mzdy. Zvyčajne sú najefektívnejšie pri prerozdeľovaní bohatstva prostredníctvom daňového a iných systémov. Znamená to, že rozhodnutia ako odstrániť chudobu, sú v konečnom dôsledku politickým výberom formy spoločnosti, akú chceme.

Kľúčové faktory

Jednotlivci sú podľa niektorých kľúčových faktorov viac vystavení „riziku chudoby“. Patria sem najmä:

- **nezamestnanosť alebo nekvalitné (t.j. málo platené alebo neisté) pracovné miesta**, pretože obmedzuje prístup k slušnému príjmu a vedie k sociálnej izolácii;
- **nízke dosiahnuté vzdelanie a zručnosti**, pretože obmedzuje prístup k slušnému zamestnaniu a následne sebarozvoj a plnohodnotnú participáciu v spoločnosti;
- **veľkosť a druh rodiny**, t.j. veľké rodiny a rodiny s jedným rodičom sú viac ohrozené rizikom chudoby, pretože majú vyššie náklady, nižšie príjmy a viac ťažkostí pri získavaní dobre plateného zamestnania;
- **rod** – ženy sú vo všeobecnosti viac ohrozené rizikom chudoby než muži, pretože je menej pravdepodobné, že budú mať platené zamestnanie, poberajú nižšie dôchodky, viac sa musia angažovať v neplatenej starostlivosti a ak sú zamestnané, často zarábajú menej;
- **zdravotné postihnutie alebo ohrozené zdravie**, pretože obmedzujú prístup k zamestnaniu a taktiež vedú k zvýšeniu každodenných nákladov;
- **príslušnosť k etnickej menšine** – napríklad Rómovia, **prist'ahovalci/nelegálni migranti** sú vystavení diskriminácii a rasizmu, a majú teda menej šancí zamestnať sa, často sú nútení žiť v zlom fyzickom prostredí a majú horší prístup k nevyhnutným službám;
- **život vo vzdialenom alebo veľmi znevýhodnenom spoločenstve**, kde je horší prístup k službám.

Všetky tieto faktory vytvárajú dodatočné prekážky a ťažkosti, ale mali by sme ich vnímať v rámci celkového štrukturálneho kontextu, ako sa konkrétna krajina rozhodne distribuovať bohatstvo a riešiť nerovnosť.

KLÚČOVÉ ZDROJE INFORMÁCIÍ A ÚDAJOV

EU-SILC: Hlavným zdrojom porovnateľných každoročných údajov o úrovni a štruktúre chudoby a nerovnosti v EÚ je *Štatistické zisťovanie o príjmoch a životných podmienkach (Community Statistics on Income and Living Conditions) – EU-SILC*. Nahradilo zisťovanie s názvom Európsky panel domácností (European Community Household Panel). Výsledky možno nájsť na webovej stránke Eurostatu:

http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page?_pageid=0,1136184,0_45572595&_dad=portal&_schema=PORTAL.

Eurostat je oficiálnym štatistickým úradom EÚ a okrem zisťovania EU-SILC ponúka množstvo relevantných údajov o chudobe a nerovnosti. Domovská webová stránka je http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page?_pageid=1090,30070682,1090_33076576&_dad=portal&_schema=PORTAL. Okrem toho Eurostat vydáva množstvo významných publikácií ako bulletin *Statistics in Focus*, každoročné vydanie publikácie Sociálna situácia v Európskej únii (*Social Situation in the European Union*) a rozličné publikácie z tejto oblasti.

Generálne riaditeľstvo Európskej komisie pre zamestnanosť, sociálne záležitosti a rovnaké príležitosti vytvára cenné analýzy údajov o chudobe a sociálnom vylúčení ako

súčasť európskeho procesu sociálnej inklúzie. Najmä pracovné dokumenty Komisie vypracované ako podporné dokumenty pre každoročnú Spoločnú správu o sociálnej ochrane a sociálnej inklúzii (*Joint Report on Social Protection and Social Inclusion*) obsahujú dôležité analýzy a sprievodné tabuľky. Sú dostupné na webovej stránke Generálneho riaditeľstva pre sociálnu inklúziu:

http://ec.europa.eu/employment_social/social_inclusion/jrep_en.htm. Na uvedenej webovej stránke možno tiež nájsť dôležité výskumné správy o rozličných aspektoch chudoby a sociálneho vylúčenia v EÚ. Zahŕňajú štúdie zadané Európskou komisiou (http://ec.europa.eu/employment_social/social_inclusion/studies_en.htm) a správy vypracované sieťou nezávislých expertov na sociálnu inklúziu, ktorí pôsobia ako poradcovia Európskej komisie (http://ec.europa.eu/employment_social/social_inclusion/naps_rep_en.htm).

Európske siete: **EAPN** pripravuje pravidelné správy, organizuje brífingy a vytvára nástroje na boj proti chudobe a sociálnemu vylúčeniu. Uvedené aktivity odrážajú prácu vykonanú jej národnými sieťami (www.eapn.org). Okrem EAPN existuje množstvo významných sietí – organizácií na európskej úrovni, ktoré sa angažujú v boji proti chudobe a sociálnemu vylúčeniu. Pripravujú dôležité správy a informačné brífingy o špecifických aspektoch chudoby a sociálneho vylúčenia. Patrí sem **AGE** - Európska platforma starších ľudí (*The Older People's Platform*, www.age-platform.org); **CARITAS EUROPA** (sieť katolíckych charitatívnych, rozvojových a sociálnych organizácií, www.caritas-europa.org); **EUROCHILD** (sieť organizácií a jednotlivcov pracujúcich v Európe zameraná na zlepšenie kvality života detí a mladých ľudí, www.eurochild.org); **FEANTSA** (Európska federácia národných organizácií pracujúcich s bezdomovcami, www.feantsa.org); **ATD QUART MONDE** (Medzinárodné hnutie *ATD Fourth World*, www.atdquartmonde.org). Viac európskych sietí sa nachádza na členskom zozname EAPN, na webovej stránke Európskej komisie pre sociálnu inklúziu

http://ec.europa.eu/employment_social/social_inclusion/networks_en.htm) a na webovej stránke **SOCIAL PLATFORM** (Platforma európskych sociálnych MVO, <http://www.socialplatform.org>). **Európska nadácia** (*European Foundation*): Európska nadácia pre zlepšovanie životných a pracovných podmienok je orgánom EÚ, ktorý realizuje množstvo prieskumov o zamestnanosti a sociálnych podmienkach v krajinách EÚ. Medzi pravidelné prieskumy patrí *Európsky prieskum kvality života*, *Európsky prieskum pracovných podmienok* a *Európsky prieskum o pracovnej dobe a rovnováhe medzi pracovným a súkromným životom*. Viac informácií a výsledkov z týchto prieskumov možno nájsť na webovej stránke www.eurofound.europa.eu/index.htm.

OECD: Organizácia pre hospodársku spoluprácu a rozvoj poskytuje významné komparatívne štatistiky a správy o sociálnej ochrane a súvisiacich záležitostiach. Viac informácií možno nájsť na webovej stránke http://www.oecd.org/topicstatsportal/0,2647,en_2825_497118_1_1_1_1_1,00.html.

UNICEF: Výskumné centrum UNICEF Innocenti vo Florencii vydáva dôležité správy o detskej chudobe vrátane nedávnej správy *Prehľad o blahobyte detí v bohatých krajinách* (*An overview of child well-being in rich countries*). Viac informácií možno nájsť na webovej stránke www.unicef.org/irc.

UNDP: Rozvojový program OSN vydáva každý rok Správu o ľudskom rozvoji (*Human Development Report*), ktorá uvádza index ľudského rozvoja, komplexný index kvality života

a ukazovateľov životnej úrovne. Viac informácií nájdete na <http://hdr.undp.org/>. Regionálny úrad UNDP pre Európu a Spoločenstvo nezávislých štátov (The UNDP's regional office for Europe and the Commonwealth of Independent States) taktiež vypracováva dôležité štatistiky a správy o chudobe v danom regióne (http://europeandcis.undp.org/?menu=p_practice&FocusAreald=1).

Ukazovatele: Dôležité informácie a výsledky diskusií o ukazovateľoch miery chudoby a sociálneho vylúčenia možno nájsť na webovej stránke Pracovnej skupiny pre ukazovatele (*Indicator's Sub Group*) Výboru EÚ pre sociálnu ochranu (*EU's Social Protection Committee*) (http://ec.europa.eu/employment_social/social_protection_committee/spc_indic_en.htm#intro). Ďalšiu veľmi podrobnú a užitočnú diskusiu o ukazovateľoch a štatistikách v procese sociálnej inklúzie v EÚ prezentuje publikácia EÚ a sociálna inklúzia: ako čeliť výzvam (*The EU and Social Inclusion: Facing the challenges*), ktorú napísal E. Marlier a kol. (The Policy Press, 2007).

Tento dokument je výsledkom úspešnej spolupráce medzi Hughom Frazerom a Pracovnou skupinou EAPN pre sociálnu inklúziu. EAPN sa chce úprimne poďakovať Hughovi Frazerovi za odbornú pomoc, trpezlivosť a náročnú prácu.

Pre viac informácií o aktivitách EAPN kontaktujte Sian Jones z EAPN na adrese sian.jones@eapn.org a navštívte webovú stránku EAPN: www.eapn.org.